

50 ÉVES A KARSZT ÉS BARLANG

Székely Kinga

BALÁZS DÉNES SZEREPE A „KÖZÉPLAP” KIALAKULÁSÁBAN ÉS FEJLŐDÉSÉBEN

Egy, a tagsághoz szóló, a köz számára érthető módon megírt, szakanyagokat tartalmazó kiadvány szükségességének gondolata feltehetően már 1960-ban megszületett, de pontosabb megfogalmazásával a Tájékoztató 1961. évi számában, Barátosi József írásában, az éves feladatok bemutatása során találkozhatunk először. Itt a lap címe még ideiglenesen Barlangkutatóként szerepel, azon kérelemmel, hogy ha valaki jobb nevet tud, jelezze a Társulat elnöksége felé. Végül is a negyedévenkénti megjelenésű lap Karszt és Barlangkutató címen történő indítását a Választmány 1961. február 15-i ülésén fogadta el, és árát 4 forintban határozta meg.

Az elképzelés az volt, hogy a már létező Karszt- és Barlangkutató (Évkönyv) és a Tájékoztató közé egy úgynevezett „középlap” ékelődjön. Az 1960-tól megjelenő Évkönyv a nagyobb terjedelmű, tudományos eredmények közzétételére nyújtson lehetőséget, az 1956-tól kiadott Tájékoztató – mint ahogy a neve is mutatja – az aktuális hírek fóruma legyen. Az új lap pedig a háború előtti Barlangvilághoz hasonlóan ne csak a szakemberekhez szóljon, hanem szélesebb kört érintő szakanyagok, új feltárásokról szóló ismertetések, módszertani közlemények terjesztését biztosítsa.

Dr. Dudich Endre professzor a lap első számában írt bevezetőjében erről így nyilatkozott:

„Karszt- és Barlangkutató közösségünk vezetősége arra a meggyőződésre jutott, hogy a rendszeres havi »Tájékoztató« és a teljesen tudományos jellegű Karszt- és Barlangkutató évkönyv mellett szükség van olyan közlési szervre, amelyben elsősorban a kutató fiatalok hangot.”

A folyóirat a Társulat kiadványaként negyedévenként jelent volna meg. Az első szám elkészülte után azonban kiderült, hogy az a tervezettnél jóval nagyobb költséget igényel, így négy szám soha nem látott napvilágot. Sőt, már az októberi választmányi ülésen felmerült, hogy kiadását a MTESZ keretén belül, állami támogatással működő Magyar Karszt- és Barlangkutató Bizottság (melynek tagjai a Társulat vezetői voltak) biztosítsa. Ennek eredményeként az 1961. évi 2. számon, egészen 1969-ig kiadóként e Bizottság neve szerepel. Miután 1970-ben Társulat felügyeletét a MTESZ vette át, az 1969-es évszámmal megjelenő kötetektől azok ténylegesen a Társulat kiadásában jelentek meg.

A „közélap” megálmodója és megtestesítője Balázs Dénes volt. Mint szerkesztő, a kezdettől egészen 1994-ben bekövetkezett haláláig 33 éven át ő formázta, fejlesztette, harcolt a megjelenéshez szükséges anyagi fedezet biztosításáért, szinte minden munkát a kézirat beérkezésétől a lap megjelenéséig ő végzett el. Tevékenységéhez, a befektetett energiájához képest, a mások nyújtotta segítség elenyésző volt. Akik ismerték őt, azoknak természetes, de a mai ember számára szinte hihetetlen, hogy mindezért anyagi ellenszolgáltatást soha nem kapott.

Míg az első két számra még az útkeresés jellemző, addig 1962-re már kialakul az a jellemző felépítés és arculat, mely életében meghatározó volt, mondhatjuk úgy is, hogy Balázs Déneses. A Karszt- és Barlangkutató cím – azon indokok alapján, hogy (elsősorban idegen nyelvűek számára) ne lehessen összetéveszteni a Karszt- és Barlangkutatással – Karszt és Barlangra rövidült, a teljes oldalas színes fotó ábrázoló címlapot pedig a ma is használatos keretes változat váltotta fel.

A később felvetődő formai vagy szerkezeti módosítások során Balázs Dénes mindig szem előtt tartotta azt, hogy azokat úgy kell végrehajtani, hogy a jellemző bélyegek (méret, címloldal, betűtípus és nagyság, szövegelosztás, fejezeti rajzok) ne változzanak. Elve az volt, hogy egy folyóirat úgy szolgálja legjobban céljait, ha annak megszokott, következetes rendje a benne való tájékozódást segíti. Az egységes arculat fenntartását segítette a nyomda is, hiszen a lap 1962-től a Glóbus Nyomda, 1991-től az abból alakult Printing KFT gondozásában jelent meg.

Ezt a szemléletet tükrözi a borító is. Az évenként változó színe, 1975-től 10 éves ismétléssel jelent meg, s a címloldal csak annyiból módosult, hogy 1985-től a keretben megjelenő fekete-fehér fotót színes felvétel váltotta fel. A színes fotó megjelenéséig a borító belső oldalán a magyar tartalomjegyzék és a kiadással kapcsolatos információk szerepeltek, míg az idegen nyelvű tartalomjegyzék a lap végén kapott helyet. A hátsó borítón kívül-belül mindig (az első számot kivéve) fotó szerepelt. A színes technikára való áttérés után a borító mind a négy oldalára fotó vagy fotómontázs került. A magyar tartalomjegyzék áttevődött az első oldalra, míg az idegen nyelvűek és a kiadással kapcsolatos információk (kolofon) az utolsó oldalra kerültek.

A Karszt és Barlang felépítését tekintve két nagy blokkra osztható: értekezések és szemle. Az **Értekezések** címszó alatt képekkel, ábrákkal, térképekkel illusztrált, irodalom jegyzékkel és idegen nyelvű összefoglalókkal ellátott szakcikk található. Az összefoglalók 1973-ig orosz és német nyelvűek voltak, 1967-től harmadikként eszperantó nyelven is szerepeltek. 1974-től a cikkek rövid magyar összefoglalóval kezdődtek, s elmaradt az eszperantó, a németet pedig angol nyelvű váltotta fel. 1987 után orosz összefoglaló már nem szerepel, az angol nyelvű terjedelme pedig megnőtt. Ennek nem politikai, hanem gyakorlati okai voltak. Az angol a szaknyelvben annyira elterjedt, hogy szükségtelenné vált a szedési nehézségeket okozó ciril betűs orosz szöveg alkalmazása.

A **Szemle** rész már osztottabb: itt szerepelnek a külföldi hírek, a szakfolyóiratokból származó fontosabb kutatási eredmények összefoglalói, kisebb közérdekű híryanagyok, a hazai karszt- és barlangkutatás eseményei, a Társulati élet ismertetése. A Szepeológus könyvespolca rovat: az új kiadványokat mutatja be, míg az In Memoriam: az elhunyt barlangkutatóknak állít emléket. Újként a Kutatóink külföldön 1984-től, az Évfordulóink rovat pedig 1988. II. számtól jelent meg. A jobb tájékozódás érdekében minden fejezetcím más jellegű, az eltérő betűtípusok mellett egyeseket kis rajzos ábra is illusztrál, mint a Társulati életet vagy a Szepeológus könyvespolcát. Aki ismeri Balázs Dénes Életem – Utazásaim című könyvének címlapját, annak egyértelmű, hogy a Kutatóink külföldön rovat rajza a kertjében található irányjelzőoszlop alapján készült.

Balázs Dénes személyét a Karszt és Barlanggal nemcsak a fent elmondott formai okok, hanem a szerkesztői munkák ötvözték egybe. Bár – mint minden lapnak – ennek is volt szerkesztő bizottsága, de a tagok munkája a leszerkesztett anyag elfogadásában vagy egy-egy cikk lektorálásában merült ki. 1989-től a bizottság meg is szűnt, a lap anyagát a Társulat elnöksége hagyta jóvá, s a szerkesztőbizottság helyett minden lapban azon személyek neve szerepelt, akik az adott szám megjelenéséhez a gyakorlatban hozzájárultak.

A számok összeállítása során Balázs Dénes nagy figyelmet fordított arra, hogy a cikkek ne legyenek egysíkúak. Azok gyakran az aktuális, érdeklődésre számot tartó eredmények ismeretében, kérésre készültek. Hangsúlyt fektetett a cikkek jellegére, nyelvezetére, hogy azok az átlag olvasó számára is érdekesek, érthetők legyenek. A kéziratok terjedelme általában nem haladhatta meg a 12 gépelt oldal, ennél terjedelmesebb anyagot csak igen ritkán fogadott el. Egy számba egy szerzőtől csak egy szakanyag jelenhetett meg. Ezen elvek alól saját magát sem mentesítette. A hírek jelentős részét maga válogatta, állította össze, fordította. Rá jellemző módon annak érdekében, hogy neve ne uralja a lapot, álnevet vagy csak a monogramját használta.

A cikkek – elvileg – a szerkesztőség (Balázs Dénes) által meghirdetett egységes elvárások szerint készültek. A gyakorlatban azonban a beérkezett anyagok gyakran hiányosak voltak, és a szerkesztői tevékenység hiánypótlás, kiegészítés kérésével, vagy a nem érthető részek értelmezésével kezdődött.

A szakcikkek lektorálását a témában illetékes szakember végezte. Ha a lektor az anyagot közlésre alkalmatlannak ítélte, az elfogultság vádjának elkerülése érdekében azt még egy szakember véleményezte, majd a cikk visszakerült a szerzőhöz. A lektori vélemény alapján átdolgozott anyagot Balázs Dénes összevetette az eredeti írással, majd nyelvíleg lektorálta. Kiemelt figyelmet fordított a szöveg közérthetőségére, a magyar nyelv helyesírási szabályaira, valamint a földrajzi nevek egységes írásmódjára. Akkor még nem volt számítógép, s bizony a munka végeztével gyakran a cikket újra le kellett gépelni, hiszen a nyomda a betűszedő számára zavaros, javított kéziratot nem fogadott el. A cikkek tisztázását legtöbbször felesége, Sprincz Vilma vállalta fel.

Ezután következett a hivatkozások, irodalmak, ábrák ellenőrzése, ami időt rabló, s nagy figyelmet igénylő tevékenység. A kéziratok véglegesítését a nyomdász számára szükséges utasítások követték, amit a szaknyelv tipizálásnak nevez. Ez azt jelentette, hogy oldalról oldalra aláhúzással, betűjelzéssel és számokkal meg kellett határozni, hogy mi milyen betűtípussal, betűnagysággal legyen szedve, melyik szó legyen vastag, s melyik dőlt betűvel. A Karszt és Barlang az első harminc évben hagyományos nyomdai úton, (ólom)betű szedésével készült, amit a számítástechnika csak 1992-ben cserélt fel.

Ezen harminc évben az ábrák megjelenéséhez jó minőségű, élesvonalú, foltmentes rajzokat kellett készíteni, s azokat az előre elképzelt megjelenési nagyságra méretezni. A nyomólemezek (klisék) megrendelésére gyakran csak azután kerülhetett sor, miután Balázs Dénes az ábrákat, a nyomdai szempontokat figyelembe véve újra rajzolta. A folyamatot tovább „nehezítette”, hogy egy-egy lap kliséinek súlya gyakran megközelítette a 20 kg-ot, amit a készítőktől a szerkesztés helyére (Érd), majd onnan a nyomdába kellett cipelni.

A lap formai kialakítása akkor kezdődött, amikor a nyomda a kiszedett szövegekről ún. hasáblevonatot készített és a klisékről is rendelkezésre állt levonat. A hasáblevonat egy példányát szerzőnként szét kellett választani és azt szerzői hibajavításra szétküldeni. Egy levonaton a hibajavítást Balázs Dénes, egy levonaton pedig én végeztem. A hibák egybedolgozása gyakran játékba torkollott, ki talált több olyan hibát, amit a másik nem vett észre. Az oldalak megformázása (tördelés) a második változatban elkészült hasáblevonat (2. sz. korrekció) kézhezvételével kezdődött meg, amikor megállapítást nyert, hogy már csak betűhibák szerepelnek, szöveg-hiány nincs. A szöveg hasábjait oldalanként be kellett számozni, majd körbevágni, hogy a tükörlapra pontosan el lehessen helyezni. A számozás segítséget nyújtott abban, hogy a szöveg ne csússzon el, vagy egy rész ne maradjon ki. Az előre szerkesztett tükörlapra (ezen a meghúzott keretek a lap tényleges méretét, a hasábok szélességét, helyét rögzítik) a címeket, szövegeket, képeket, képaláírásokat azon helyre és abban a formában kellett elhelyezni, ahogy nyomás után megjelennek. Figyelni kellett arra, hogy a cikkek mindig jobb (páratlan) oldalon kezdődjenek, a teljes füzet négyfelé osztható oldal terjedelmű legyen, ne maradjon üres, vagy csak félig kitöltött oldal, milyen a szemben elhelyezkedők esztétikai megjelenése, a címek, alcímek távolságára, a fényképen szereplő személyek a füzet közepe felé nézzenek stb.

A rendelkezésre álló anyag elhelyezése után előfordult, hogy póttanyagokat, illetve az illusztrációkról új, megváltoztatott méretű kliséket kellett készíttetni. A tördelt anyag (forgatókönyv) alapján a nyomda összeállította a nyomásra kész anyagot, amit a nyomás előtt a 3. hibajavítás követte.

Az első 6 évben évente 2 szám jelent meg, majd 1967-től az összevont évi egy szám és a két szám megjelenése váltakozott, majd 1991-től már csak összevont számok láttak napvilágot. Az összevonásban szerepet játszott a fedezethiány, de előfordult, hogy Balázs Dénes hosszabb külföldi utazása miatti lemaradás behozatala volt a cél. A címlapon szereplő évszám mindig a belső tartalom eseményeire vonatkozik, a megjelenés éve a kolofonban szerepel. A hivatkozások is leggyakrabban a címlapon szereplő évszám szerint történnek, csak nagyritkán tüntetik fel mellé a megjelenés évét is.

Balázs Dénes életében 1961-től a Karszt és Barlangnak 51 füzete látott napvilágot. Ebből összevont szám volt tizenhat, három pedig speciális (kettő a Barlangkutatók Világkongresszusa, egy pedig az ALCADI konferencia alkalmával jelent meg). Annak idején még együtt számolgattuk, hogy egy-egy lap megjelenése mennyi időt vesz igénybe. Ezt figyelembe véve Balázs Dénes életéből legalább 5 évet áldozott a Karszt és Barlang megvalósítására.

Balázs Dénes halálával az általa megálmodott, több évtized alatt kialakított lap egy időre megszűnt. Bár 25 év alatt megtanultam tőle mindent, ami lehetővé tette volna, hogy tovább vigyem a zászlót, amit ő igen magasra emelt, de varázslatos, mindenki által elfogadott egyénisége, széleskörű ismerete hiányában a feladatot egyedül, a hozzá kapcsolódó emberi problémák miatt nem mertem felvállalni.

Az 1994-ben megjelent, 1992. évi számot követően a Karszt és Barlang 1999-ben éledt újjá, és 2011-ig 13 szám látott napvilágot. A jelentős lemaradás behozatala érdekében öt alkalommal két-két év összevonására került sor. A számok nem az egymást követő év rendjében jelentek meg, így 1999-ben az 1994. évi, 2000-ben az 1997. évi, 2001-ben az 1993. évi, 2002-ben az 1998–99. évi szám került forgalomba, sőt az 1995–96 évi szám csak 2006-ban jelent meg. A lap arculata, alapszerkezete elvileg követi a hagyományokat, de a szerkesztői elvek feladásával a gyakorlatban mára már jelentősen megváltozott. Ennek legfőbb oka, a kezdeti időszak gyakori főszerkesztő–szerkesztő váltása és az, hogy a 2007. évi számig minden kötetet más nyomda gondozott. Megváltozott, de azonosságot mutató szerkezet csak a 2008. évi számtól tapasztalható. Az 2009. évi számtól pedig már a megjelenés is követi az elmúlt év történéseit.

Az 50 éve megjelenő Karszt és Barlangot értékelve, talán elfogultság nélkül megállapítható, hogy mint „középlap” betöltötte szerepét, s nem egy szűk szakembergárdának, hanem a barlangkutató társadalomnak szólt. Aki hosszabb ideig foglalkozik e kérdéskörrel, szinte lexikonként forgatja a régi számokat. Jelentőségére lehet következtetni abból is, hogy a hazai és külföldi szakcikk leggyakoribb irodalmi hivatkozása, valamint az, hogy a legtöbb ország barlangtani szakirodalmi gyűjteményben megtalálható.

Talán a kerek születésnap alkalmat teremthetne a lap mai igény szerinti korszerűsítésére, a követendő új alapelvek megfogalmazására, hogy a tagság a következő évtizedekben is érdeklődéssel vegye kézbe, vagy a múlt kutatásakor alapforrásként használja.